

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТА

І. П. Бязлепкіна

г. Мінск, Беларусь

АПАСРОДКАВАНЫ ПЕРАКЛАД АНГЛАМОЎНАЙ ПАЭЗІІ Ё ХХ СТ.: УПЛЫЎ НА ЗМЯСТОЎНА-СТЫЛІСТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

Неабходнасць аператыўнай падрыхтоўкі юбілейных зборнікаў, недастатковая забяспечанасць выдавецтваў перакладчыцкімі кадрамі, арыентацыя на рускамоўныя кніжныя аналагі паўплывалі на ўзнікненне ў ХХ ст. сітуацыі, калі ў шырокі ўжытак увайшла практыка мастацкага перакладу з падрадкаўніка і з перакладу на іншай даступнай мове. Такі падыход быў распаўсюджаны яшчэ ў 1930-х гг., калі вялікае значэнне надавалася прынцыпу функцыянальнай адпаведнасці моў і тэкстаў арыгінала і перакладу. Бліжэй да сярэдзіны стагоддзя пераклад не з арыгінала пачаў успрымацца хутчэй як перашкода. “Безумоўна, пакуль што нельга забараніць перакладчыкам карыстацца падрадкаўнікамі ці пасрэдніцтвам рускага перакладу, – заўважала бібліёграф Л. М. Бабкова. – Але ў такім разе, каб не ўводзіць у зман чытачоў, трэба абавязкова ўказваць: з чаго – арыгінала, падрадкаўніка або з рускага перакладу зроблены пераклад беларускі” [1, с. 3].

У вельмі рэдкіх выпадках сапраўды называліся аўтары падрадкаўнікаў (Н. Мацяш). Аднак большасць пісьменнікаў (Р. Барадулін, П. Броўка, А. Куляшоў, М. Лужанін, Я. Сіпакоў і інш.) не пазначалі ў друку ні аўтараў падрадкаўнікаў, ні, тым больш, пасрэдніцтва іншамоўных вершаваных перакладаў.

Часам перастварэнне англамоўнай паэзіі праз рускамоўныя варыянты практыкавалася нават тымі, хто на прафесійным узроўні валодаў замежнай мовай. Такая сітуацыя складвалася як з прычыны арыентацыі на саюзны друк у цэлым, так і ў выніку апераджаючай папулярнасці маршакоўскіх, бунінаўскіх, пастэрнакаўскіх і іншых перакладных варыянтаў.

Значнае месца ў перакладчыцкай спадчыне Я. Семяжона займаюць вершы Р. Бёрнса, сабраныя ў двух выданнях – “Шатландская слава” (1957) і “Вам слова, Джон Ячмень” (1983). Перш чым перайсці непасрэдна да разгляду тэкстаў, прыгадаем, што на час іх з’яўлення ў краінах СССР шатландзец атрымаў нават большае прызнанне ў перакладах С. Маршака, чым ён меў на радзіме. У сярэдзіне стагоддзя рускамоўныя адпаведнікі бёрнсаўскіх вершаў лічыліся ўзорам перакладчыцкага майстэрства, таму для іншых перакладчыкаў існавала вялікая спакуса вывараць па іх сваю працу, што, зрэшты, і здаралася.

Супаставіўшы пераклад верша “Пацалунак” (“The Parting Kiss”) Я. Семяжона з арыгіналам і рускім варыянтам, можна заўважыць, што рускамоўны пераклад С. Маршака выступіў у ролі твора-пасрэдніка:

Арыгінал: *Speaking silence, dumb confession, / Passion's birth, and infant's play, / Dove-like fondness, chaste concession, / Glowing down of future day!* [2]

Пераклад С. Маршака:

*Молчаливая уступка,
Страсти детская игра,
Дружба голубя с голубкой,
Счастья первая пора* [3, с. 214].

Пераклад Я. Семяжона:

*І маўклівая няўступка,
І парываў навіна.
Любасць голуба з галубкай,
Шчасця першая вясна* [4, с. 62].

Беларускі перакладчык творча разгарнуў рускамоўны адпаведнік, запазычыўшы з яго асноўныя вобразы і рыфмы. Пры гэтым адбылося зрушэнне вобразнай сістэмы ў бок больш гуллівай (*уступка* – какетлівая *няўступка*). Калі ўлічыць, што і сам С. Маршак (паводле ўспамінаў К. Чукоўскага) нярэдка выкарыстоўваў чужыя пераклады і вершы, але, рэдагуючы чужое, рабіў шэдэўры, то ў беларускамоўным варыянце мы атрымліваем падвоены пераклад.

Часам беларускія даследчыкі вельмі даверліва ставіліся да перакладаў Я. Семяжона, падкрэсліваючы ўдачы перакладчыка на фоне “залішне кніжных” варыянтаў С. Маршака. У прыватнасці, М. Кенька пісаў: “Некаторыя інтэрпрэтатары, дазваляюць сабе ўвогуле ствараць параўнанні, нібыта “ў духу аўтара”, а на самой справе далёкія ад яго. Так, у свой час у крытыцы выказвалася захапленне перакладамі Р. Бёрнса, зробленых С. Маршаком. Асабліва падабалася адно разгорнутае параўнанне: *А грудь ее была кругла, / Казалось ранняя зима / Своим дыханьем намела / Два этих маленьких холма <...>*. Я. Семяжон спачатку пераклаў яго своеасабліва, падмяніўшы аўтарскае параўнанне ўласным: *Дрыжалі грудзі. Часам іх / Я кратаў – круглыя грудкі, / Два лесавых, верасавых, / Крамяных, нібы сыр, грыбкі*. Пазней Я. Семяжон перапрацаваў гэтыя радкі, наблізіў іх да арыгінала, і яны загучалі так: *Далоні на грудзях прайшлі, / Здалося палкія пяскі / Сваім дыханнем намялі / Іх, два гарачых курганкі* [5, с. 89]. З прыведзеных прыкладаў як раз можна зрабіць прама процілеглыя высновы: апошні варыянт Я. Семяжона паўтарае маршакоўскі – перакладзены з арыгінала з высокай доляй дакладнасці.

Свабодная інтэрпрэтацыя арыгінала Я. Семяжонам знаходзіла сваё апраўданне крэатыўным падыходам перакладчыка, захапленнем вуснай народнай творчасцю, уменнем знаходзіць трапныя, натуральныя адпаведнікі:

Арыгінал:

*My poor heart, then break it must,
My last hour I am near it:
When you lay me in the dust,
Think how you will bear it* [2].

Пераклад Я. Семяжона:

*Пачакай жа, збродны качар,
Вось памру я скоро...
Ты паенчыш і наплачаш,
І наскачаш з гора* [4, с. 72].

У выніку атрымліваўся беларусіфікаваны твор, перад якім арыгінальныя бёрнсаўскія радкі рабіліся бясколернымі. Наступныя выразы з таго ж верша: *Я тебе не хлеба луста – не грызі ты жонку* на месцы стылістычна нейтральнага *Yet I am not slave, Sir* не мог ці не хацеў “упрыгожваць” перакладчык С. Маршак, яны захоўваліся ў больш строгай адпаведнасці з арыгіналам: *Стала я твоей женой – не рабой бесгласной* [3, с. 230].

Мовазнаўца П. Садоўскі яшчэ ў 1981 г. заўважаў пра стылістычныя трансфармацыі шэкспіраўскіх санетаў у перакладах Я. Семяжона: “Два свае

(дакладней, маршакоўскія) радкі дададзены, два аўтарскія апушчаны, памер, асноўныя рыфмы і вобразы запазычаны з рускага перакладу. Адным словам – сапраўды – перастварэнне. Зразумела, што калі не ўлічваць этычны бок такога перакладу, то з паэтычнага пункту гледжання тут асаблівай крамолы няма. Беларускі верш успрымаецца як добрая паэзія” [6, с. 183]. Магчыма, менавіта пад уплывам заўваг П. Садоўскага, у перавыдадзеных у 1983 г. зборніку вершаў Р. Бёрнса перакладчык зрабіў праўкі.

Падыход да большасці паэтычных перакладаў Я. Семяжона з англійскай мовы як да творчай апрацоўкі рускіх варыянтаў дазваляе нам па-іншаму інтэрпрэтаваць назіранні, зробленыя І. Б. Лапцёнак. У працы “Творчая індывідуальнасць Язэпа Семяжона-перакладчыка” даследчыца адзначыла, што з далёкіх моў (у прыватнасці, англійскай) перакладчык пераствараў па прынцыпе адноснай адпаведнасці – “імкнуўся найперш да дакладнай перадачы рытміка-выяўленчых асаблівасцей арыгінала, захавання паэтычнасці яго гучання”, а з блізкароднасных моў ён “свядома імкнуўся да блізкай адпаведнасці арыгіналу” [7, с. 15]. Гэты дысбаланс, як паказвае супастаўленне беларускіх перакладаў з рускамоўнымі, вынікаў зусім не са спецыфікі працы перакладчыка з неблізкароднаснай мовай, а па прычыне перакладу праз пасрэдніцтва рускай мовы як блізкароднаснай.

Пераклад з рускіх варыянтаў нярэдка практыкаваўся таксама і іншымі беларускімі пісьменнікамі. Напрыклад, апроч Я. Семяжона, у XX ст. маршакоўскай традыцыі прачытання санетаў У. Шэкспіра прытрымліваўся і М. Дуброўскі, пазней, у пачатку 2000-х, – С. Грахоўскі. Звернем увагу на заключныя радкі 8-га санета:

Арыгінал: *Whose speechless song, being many, seeming one / Sings this to thee: Thou single wilt prove none* [8, с. 95]

Пераклад С. Маршака: *Нам говорит согласие струн в концерте, / Что одинокий путь подобен смерти* [8, с. 115]

Пераклад М. Дуброўскага: *Гавораць гукі людзям у канцэрце, / Што адзінокі шлях цяжэй ад смерці* [9, с. 4]

Пераклад Я. Семяжона: *І сэнс бясплоўнай песні ў іх канцэрце, / Што адзінокі шлях падобны смерці* [10, с. 83] і г.д.

Пры параўнанні трох варыянтаў аднаго твора, можна заўважыць іх падабенства паміж сабой (аднолькавая рыфма, увядзенне вобразаў канцэрту і струн, з’яўленне матыву шляху, параўнанне са смерцю), але адрозненне ад арыгінала.

Залішні давер рускамоўнаму варыянту часам ствараў сэнсавыя пасткі: калі ў санеце не ўжывалася канкрэтная англійская форма *he* ‘ён’ або *she* ‘яна’ (прыгадаем, што частка санетаў (першыя 126) умоўна лічыцца адрасаванай “бяляваму сябру”, частка (127 – 152) – “смуглявай ледзі”) і полавая прыналежнасць адрасата не вынікала з кантэксту, то перакладчыкі, нават прызнаючы аўтарства за гістарычным У. Шэкспірам, а не за яго “alter ego”, па-рознаму прачытвалі адзін і той жа тэкст. У санетах, дзе размова ішла пра каханне, перакладчыкі мінулага стагоддзя адрасатам бачылі жанчыну. Прывядзём ніжэй радкі з санета 90:

Арыгінал: *And other strains of woe, which now seem woe, / Compared with loss of thee will not seem so* [8, с. 95];

Пераклад С. Маршака: *Что нет невзгод, а есть одна беда – / Твоей любви лишиться навсегда* [8, с. 115].

Пераклад Я. Семяжона: *Што большай свет не ведае бяды – / Любоў любімай страціць назаўжды* [10, с. 83].

Я. Семяжон у дадзеным выпадку пайшоў услед за прачытаннем С. Маршака. І, тым не менш, рускі перакладчык больш паслядоўна паставіўся да арыгінала, зусім не канкрэтызаваўшы адрасата.

У. Дубоўка ў прыведзеным двухрадکوўі абачліва захавалі нейтральную канцоўку арыгінала, застаючыся вольным ад маршакоўскага ўплыву:

I што нягоды дробныя тады,

Калі цябе губляю наўсягды? [11, с. 11].

Здаралася, што перакладчыкі і беларуска-, і рускамоўных варыянтаў адштурхоўваліся ад агульных нацыянальна-культурных рэалій. Напрыклад, у адным з санетаў у перакладзе Я. Семяжона сустракаем радок: *І як дзячок да псалмаў адмысловых, / Да гладканісаў дадаю: “Амін!”* [4, с. 83], які з’явіўся на месцы арыгінальнага: *And like unletter’d clerk still cry “Amen”* [2, с. 29]. У С. Маршака гэты радок гучыць так: *И я, как малограмотный дьячок, / Умею только возглашать “Аминь!”* [8, с. 30]. Падобная функцыянальная замена-параўнанне ў абодвух перакладчыкаў не зусім апраўданая, бо асацыяцыі, выкліканыя непісьменным дыяканам, не адпавядаюць рэчаіснасці пратэстанцкай або каталіцкай Англіі XVI ст.

У выпадку выкарыстання падрадکوўніка нельга казаць пра непасрэднае англа-беларускае перастварэнне. Падрадکوўнікі, з якімі працуюць пісьменнікі, міжволі задаюць гатовае перакладчыцкае рашэнне (напрыклад, выбраная аўтарам падрадکوўніка лексіка, ступень разгорнутасці сінанімічнага рада, выбар стылістычна адцення слова і г.д.).

Пераканацца ў шчыльнай сувязі падрадکوўніка і перакладу можна на прыкладзе працы У. Дубоўкі над санетамі У. Шэкспіра. Разгледзім Дубоўкаў падрадکوўнік і яго ж пераклад, дасланыя выдаўцу “Санетаў” В. Нікіфаровічу:

Арыгінал: *From fairest creatures we desire increase, / That thereby beauty’s rose might never die, / But as the ripper should by time decease, / His tender hear his memory* [8, с. 57]

Падрадکوўнік, зроблены У. Дубоўкам: ‘Ад дзіўных тварэнняў мы жадаем плёну, для таго, каб ружа хараства, стаўшы сьпелай і ўвядваючы, не засталася без насьледніка – сведкі яе памяці’ [12, с. 126].

Пераклад У. Дубоўкі: *Ад дзіўных твораў мы жадаем плёну, / Каб не намерла ў сьвеце прыгажосць. / Хоць ружа вяне, спадчынай бутону / Ідзе найлепшае, што ў ружы ёсьць* [12, с. 129].

З прыведзенага прыкладу бачна, што большасць слоў падрадکوўніка і перакладу паўтараюцца. Такім чынам, падрадکوўнік ці мастацкі пераклад на даступнай мове першапачаткова настрайвае або на літаральнае ўзнаўленне зададзенай схемы, або падштурхоўвае перакладчыка да вольнага выказвання думкі, і тады мацней выяўляецца почырк паэта-перакладчыка.

У выпадках, калі пісьменнікі падыходзілі да падрадкаўніка са значнай доляй свабоды, па перакладах магчыма было здагадвацца пра аўтарства перакладаў. Так, напрыклад, рэцэнзуючы зборнік “Дж.Г. Байран. Выбранае” (1963), У. Караткевіч беспамылкова вызначыў “па почырку” перакладчыка М. Танка: “Настрою амаль той жа, якога мы ведаем па філасофскіх вершах апошніх гадоў. <...> Ведаю толькі, што пераклад “Урыўка” пераходзіць ужо ў другі жанр, незаконна заняўшы цяпер жанр пераймання” [13].

Перадцерагаючы перакладчыкаў ад “пераймання” замест непасрэднага перакладу, Ю. Гаўрук пісаў: “Практыка перакладу па так званых падрадкаўніках (літаральныя праявічныя пераклады) – заганныя практыка <...>. Злоўжываць гэтым, асабліва пры перакладах паэзіі, нельга, таму што ні адзін падрадкаўнік не можа даць поўнага ўяўлення аб арыгінале” [14, с. 54]. У сувязі з чым Ю. Гаўрук прыгадваў, што вядомы рускі перакладчык В. Левік для перастварэння з А. Міцкевіча і Ф. Петраркі знаёміўся з кожнай з моў арыгінала, паколькі лічыў, што лірыку разгадаць па падрадкаўніку немагчыма [15, с. 173].

Спецыяльна для перакладу знаёміўся з асаблівасцямі англійскай мовы і Р. Барадулін, які пераствараў з Д. Байрана, Р. Кіплінга, У. Шэкспіра, Э. Дыкінсан і інш. Падыход Р. Барадуліна можна ахарактарызаваць як вольны, прычым творчая індывідуальнасць перакладчыка настолькі моцна выяўлена, што Р. Барадулін-паэт нярэдка “сборнічае” з арыгінальным аўтарам. Возьмем, напрыклад, штраф з верша Д. Байрана “Нясе красу сваю, як ноч” (“She walks in Beauty”):

<p>Арыгінал: <i>And on that cheek, and o'er that brow, So soft, so calm, yet eloquent, The smiles that win, the tints that glow, But tell of days in goodness spent, A mind at peace with all below, A heart whose love is innocent!</i> [16]</p>	<p>Пераклад Р. Барадуліна: <i>Гарыць усмешка за шчакой, Хаваючы гарачыню, Пра вір падумкі трапяткой Маўкліваць не раскажа дню, Забудзе сэрца на спакой, Як пакахае ўпершыню</i> [17, с. 34].</p>
---	--

Творчае “я” перакладчыка ў гэтым вершы дамінуе над лірычным “я” іншамоўнага аўтара, у тэкст уведзены неўласцівыя для арыгінала метафары (*Гарыць усмешка за шчакой, вір падумкі трапяткой* і інш.). Пасля ўзнёслага радка *душы бяхмарнае жытло* з папярэдняй штрафы гэтыя вобразы могуць набыць гумарыстычнае адценне ва ўспрыняцці чытача, што знаходзіцца ў пэўнай стылістычна-вобразнай сістэме каардынат (напрыклад, традыцыйна-рэалістычнай).

Перастварэнне А. Куляшовым паэмы Г. Лангфела “Спеў аб Гаяваце” на пачатковым этапе ажыццяўлялася з дапамогай падрадкаўніка і рускага перакладу І. Буніна:

<p><i>Если спросите – откуда Эти сказки и легенды С их лесным благоуханьем, Влажной свежестью долины,</i></p>	<p><i>Як спытаеце, дзе браў я Казкі гэтыя, легенды З іх лясным духмяным пахам, Свежым водарам даліны,</i></p>
--	--

Голубым дымком вигвамов,
Шумом рек и водопадов,
Шумом диким и стозвучным,
Как в горах раскаты грома?

З сінім дымам над вігвамам,
Шумам рэк і вадаспадаў,
Шумам дзікім і стогучным,
Як грымотаў горных рэха? [18, с. 4]

Можна заўважыць, што ў абодвух перакладах амаль літаральна, на колькі дазваляе сінтаксічная структура радка і лексічная адпаведнасць беларускай і рускай моў, паўтараюцца мастацкія тропы, хоць многія з іх зусім адсутнічаюць у арыгінальным тэксце.

Пазней А. Куляшоў свядома, і пра гэта ён сам сведчыў, не звяртаўся да рускага тэксту. Канчатковы вынік перакладу атрымаўся цалкам самастойным. Акрамя таго, пасля першай публікацыі паэмы прадстаўлены перакладчыку заўвагі былі ўлічаны ім пры перавыданні, напрыклад, зроблены змены, якія наблізілі пераклад да твора народнага складу: *Белы гусь – Лебедзь-гусь, Чапля шызае Шух-шух-га – Шызакрылая Шух-шух-га*. Былі ўнесены праўкі стылістычнага характару: *А прагоніце яго вы – / Вас разлады даканаюць – А не будзеце – асудзяць / Вас разлады на знішчэнне!* Гучанне твора стала больш дынамічным і экспрэсіўным: *Дык залазце ў рэчку, з твараў / Змыйце фарбы баявыя – Акунайцеся, змывайце / З твараў фарбы баявыя, Не рассяюся ў наветры – Не разлэгся на прасторах і інш.*

У якасці наступнага прыкладу перастварэння з падрадкоўніка звернемся да кнігі вершаў У. Мэя “Позняе жніво” (1982) у перакладзе групы пісьменнікаў (В. Віткі, А. Вольскага, А. Вярцінскага, Н. Гілевіча, В. Жуковіча, В. Зуёнка, У. Карызны, А. Клышкі, В. Лукшы, П. Макаля, Л. Філімонавай, С. Панізніка, Ю. Свіркі, А. Шаўні, У. Шахаўца і інш.), якія падыходзілі да ўзнаўлення інфармацыі падрадкоўніка ў большасці выпадкаў вольна.

У перакладзе верша “Grey and Green” [19, с. 15] (“Сівы і Юная” [20, с. 15–16]) Л. Філімонавай назіраюцца такія асаблівасці, як пропуск фармальных асаблівасцей арыгінала. Напрыклад, знікаюць паўторы: *She sees... / She tastes... – Бачыць яна... / П’е залатое... / He scans... / He knows... – Ён – аглядае... / Часам разбураныя... / What do they feel... / What do they say... – Што адчуваюць яны... / Якіх невядомых пачуццяў... і г.д.*

Падрадкоўнік не звязваў перакладчыцу магіяй гучання слоў і вобразаў, таму яна пераклала назву верша “Grey and Green” як “Сівы і юная”, беларускі варыянт апынуўся толькі часткова адпаведным арыгіналу, бо пазбавіўся першапачатковай шматзначнасці і метафарычнасці (абазначэнне ўзросту праз супастаўленне зялёнага і шэрага колераў).

Я. Сіпакоў з дапамогай падрадкоўніка пераклаў большасць вершаў У. Уйтмена са зборніка “Лісце травы”. Значна палегчыла працу перакладчыка тое, што вершы амерыканскага рамантыка пераважна нерыфмаваныя. У такім выпадку Я. Сіпакоў імкнуўся захаваць інфармацыю першакрыніцы амаль да драбніц, аднак пры гэтым яму даводзілася ахвяраваць эквілінарнасцю і эквірытмічнасцю арыгінала.

Я. Сіпакоў максімальна поўна перадаваў і змест рыфмаваных твораў, у чым можна пераканацца чытаючы верш У. Уйтмена “О капітан! Мой капітан!” [18, с. 276] (“O Captain! my Captain!” [21]):

<i>O Captain! my Captain! our fearful trip is done, The ship has weather'd every rack, the prize we sought is won, The port is near, the bells I hear, the people all exulting While follow eyes the steady keel, the vessel grim and daring</i>	<i>О капітан! Мой капітан! Прайшлі мы шлях спаўна, Пасіліў буры карабель, і мэта ўжо відна, І блізка порт, і рад народ, званоў гуд звар'яцелы, Вітаюць людзі карабель зажураны і смелы.</i>
--	---

На прыкладзе прыведзенага верша бачна, як дакладна ўзнавіў Я. Сіпакоў змест арыгінала, стварыў эквівалентны арыгіналу твор, знайшоў трапныя беларускія адпаведнікі. Напрыклад, у трэцім радку перакладчык спачатку выкарыстаў прыём згортвання (*the people all exulting – рад народ*), а затым закрыў гэтую страту праз разгортванне іншага вобраза (*the bells I hear – званоў гуд звар'яцелы*).

Падобныя творчыя поспехі сведчаць пра тое, што мастацкая інтуіцыя творцы здольная кампенсаваць няведанне мовы арыгінала. У перакладчыка часам атрымліваецца знайсці адзіна правільны шлях у іншанацыянальную паэзію, натрапіць на рухомую першааснову арыгінала. Пры абавязковай умове творчага пранікнення ў жыццё народа, яго быт, звычаі і псіхалогію гэта можа здарыцца нават і тады, калі пісьменнік вымушаны карыстацца падрадкоўнікам і вывяраць сваю працу па іншамоўным паэтычным перакладзе.

ЛІТАРАТУРА

1. Замежная літаратура ў перакладзе на беларускую мову (1917–1963): бібліягр. / склад. Л. М. Бабкова. – Мінск : Дзярж. б-ка БССР імя У. І. Леніна, 1965. – 250 с.
2. *Burns, R. Works / R. Burns // Scottish Poetry Library [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.scottishpoetrylibrary.org.uk/poet/robert-burns>. – Date of access: 23.03.2022.*
3. *Маршак, С. Я. Избранные переводы / С. Я. Маршак ; сост. И. С. Маршак ; вступит. слово Л. Гинзбург. – М. : Худ. лит., 1978. – 494 с.*
4. *Бёрнс, Р. Вам слова, Джон Ячмень! : выбр. лірыка / Р. Бёрнс ; уклад., пер. з англ., прадм. Я. Семяжона. – Мінск : Маст. літ., 1983. – 125 с.*
5. *Кенька, М. Мастацкі вобраз у арыгінале і ў перакладзе / М. Кенька // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай : матэрыялы VI Міжнар. навук. канф., Мінск, 8–10 кастрычніка 2003 г. : у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск : РІВШ БДУ, 2003. – Ч. 2 : Тыпалогія. Кантакталогія. Тэорыя літаратуры і культуры. – 316 с.*
6. *Садоўскі, П. Культурна-моўныя пытанні беларускага перакладу / П. Садоўскі // Палымя. – 1981. – № 7. – С. 178–198.*
7. *Лапцёнак, І. Б. Творчая індывідуальнасць Язэпа Семяжона-перакладчыка : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.02, 10.01.08 / І. Б. Лапцёнак ; Ін-т літ-ры імя Я. Купалы Нац. акад. навук Беларусі. – Мінск, 2004. – 21 с.*
8. *Шекспир, У. Сонеты / У. Шекспир ; пер. с англ. С. Маршака. – М : HGS, 2000. – 271 с.*

9. *Шэкспір, У.* Санет 8 / пер. з англ. М. Дуброўскага // Гродненская правда. – 1968. – 28 вер. – С. 4.
10. *Шэкспір, В.* Санеты / В. Шэкспір ; пер. Я. Семяжона // Полымя. – 1954. – № 4. – С. 83.
11. *Шэкспір, У.* Санеты / У. Шэкспір ; пер. з англ. У. Дубоўкі. – Мінск : Беларусь, 1964. – 159 с.
12. *Нікіфаровіч, В.* Пясняр волі і хараства : згадваючы Ёладзіміра Дубоўку / В. Нікіфаровіч // Запісы Беларускага Інстытута навукі і мастацтва. – Нью-Йорк – Мінск, 2001. – С. 119–130.
13. *Караткевіч, У.* І будзеш свой сярод чужых... / У. Караткевіч // Зб. тв. : у 8 т. – Мінск : Маст. літ., 1991. – Т. 8, кн. 2 : З жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв’ю, летапіс жыцця і творчасці. – С. 365–374.
14. *Гаўрук, Ю.* Пераклад – справа адказная / Ю. Гаўрук // Літаратура і мастацтва. – 1977. – 22 крас. – С. 7.
15. *Гаврук, Ю. П.* Художественный перевод как воссоздание / Ю. П. Гаврук // Актуальные проблемы теории художественного перевода : в 2 т. – М : Прогресс, 1967. – Т. 1. – С. 206–217.
16. *The Poetical Works of Lord Byron.* – London : Oxford University Press, 1912. – 924 p.
17. *Байран, Д. Г.* Лірыка / Д. Г. Байран ; укл., прадм., камент. В. Небышынца. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 287 с.
18. *Лангфэла, Г.* Спеў аб Гаяваце : паэма ; Лісце травы : вершы / Г. Лангфэла ; У. Уйтмен ; пер. з англ. А. Куляшова, Я. Сіпакова ; прадм. М. Тычыны. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 303 с.
19. *May, W.* A pure Delight : verses / W. May. – Moscow : Kudesniki, 1997. – 320 p.
20. *Мэй, У.* Позняе жніво : вершы / У. Мэй ; пер. з англ. ; прадм. А. Лойкі. – Мінск : Маст. літ., 1982. – 110 с.
21. *Whitmen, W.* Leaves of Grass [Electronic resource] / W. Whitmen // Electronic Text Center. – Mode of access: <https://goo.su/Cn8uH7k>. – Date of access: 24.03.2022.